

Handreiking

Aanpak mantelzorg en respijtzorg

April 2023

Voorwoord

Nog steeds raken er teveel mantelzorgers overbelast. Zo ook in Drenthe. Met de vergrijzing, de toenemende druk op de zorg en een beleidskoers gericht op langer thuis wonen is het van groot belang om in te zetten op de preventie hiervan. Dit vraagt om een meervoudige aanpak en goede samenwerking tussen overheden, werkgevers en welzijnsorganisaties. Met de start van het IZA, GALA en WOZO dient zich een kansrijke gelegenheid om hier sterker op in te zetten. In deze handreiking richt het Drents Platform Mantelzorg (DPM) richt zich op drie pijlers: respijtzorg, logeerszorg en werk. Bij elke pijler geven we een aanbeveling. De aanbevelingen vloeien voort uit de dialoog die we al langere tijd voeren met betrokken partijen in de regio.

Inhoud

Voorwoord	1
1. Inleiding	3
Demografische ontwikkelingen in Drenthe	3
Beleidscontext	3
Regionaal netwerk en het DPM	4
Over deze handreiking	5
2. Het aanbod van respijtzorg	6
Bevindingen	6
Situatie in Drenthe	6
Aanbeveling	7
3. Het aanbod van logeerszorg	8
Bevindingen	8
Situatie in Drenthe	8
Aanbeveling	8
4. Mantelzorg en werk	9
Bevindingen	9
Situatie in Drenthe	9
Aanbeveling	10
5. Conclusie	11
Het belang van een aanpak mantelzorg	11
Referenties tekstkaders	12
Colofon	13

1. Inleiding

Demografische ontwikkelingen in Drenthe

In Nederland geven ongeveer 35% van de 16-plussers (circa 5 miljoen mensen) mantelzorg aan bekenden of naasten. Ongeveer 825.000 mensen helpen langdurig (langer dan drie maanden) en intensief (meer dan acht uur per week). Dit zijn ongeveer 16% van de mantelzorgers. Mantelzorgers bieden gemiddeld 7,4 uur hulp per week aan naasten. Door de vergrijzing zal de vraag naar mantelzorg de komende drie decennia enorm toenemen. Tussen 2018 en 2040 zal naar verwachting de omvang van de groep ontvangers van mantelzorg onder de zelfstandig wonende 75-plussers met bijna 70% stijgen: van 230.000 in 2018 naar bijna 390.000 personen in 2040.

In Drenthe zal de vraag naar mantelzorg relatief hoger liggen dan in heel Nederland, aangezien de vergrijzing in de provincie omvangrijker is dan gemiddeld in Nederland (zie ook tekstkader 1).¹ Dat laat het belang en de urgentie zien van een innovatieve aanpak voor mantelzorgondersteuning in Drenthe.

Vergrijzing in Drenthe

1

In 2020 was ongeveer 23,5% van de Drenten 65 jaar of ouder. Dit aandeel zal steeds verder groeien en pieken rond 2040, wanneer het om ongeveer 31,5% zal gaan (tegenover een landelijk gemiddelde van 26,1%). Het aandeel 80-plussers zal naar verwachting blijven doorgroeien tot circa 2050. Dan is ongeveer 13,6% van de Drenten 80 jaar of ouder (tegenover een landelijke prognose van 10,8%).

Toelichting op

GALA/IZA/WOZO en SPUK

- Het **GALA** (Gezond en Actief Leven Akkoord) richt zich op de integrale inzet op preventie. Er zijn gemeenschappelijke doelen gesteld.
- Doel van het **IZA** (Integraal Zorgakkoord) is te zorgen voor houdbare zorg, waarin de nadruk verschuift van 'zorg' naar 'gezond leven'.
- Het **WOZO**-programma (Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen) gaat over de transitie naar adaptieve ondersteuning en zorg voor de veranderde voorkeuren van ouderen.
- De **SPUK** (Specifieke Uitkering) is een uitkering die de financiering van bestaande en nieuwe programma's bundelt.

Beleidscontext

Het Ministerie van VWS, de VNG en zorgverzekeraars hebben uitgesproken dat er een verschuiving van zorg naar preventie moet plaatsvinden in Nederland. In het GALA en het IZA is verder uitgewerkt hoe dit zou moeten worden vormgegeven. In het WOZO wordt de koppeling gemaakt met de thuissituatie van ouderen. De komende periode is het mede aan de gemeente en partners om lokaal vorm te geven aan de afspraken uit het GALA.

In deze tijd van collegevorming binnen de Gedeputeerde Staten vraagt MantelzorgNL specifiek aandacht voor een integrale vormgeving van wonen en zorgen.² Rondom de afspraken over woningbouw (WOZO) spreekt de organisatie een voorkeur uit voor geclusterde woonvormen. Daarnaast worden de te vormen colleges gevraagd om gemeenten aan te spreken op goede woon-zorgvisies, hun te wijzen op een juiste uitvoering van de wet Bor en het gesprek met hen aan te gaan over het opnemen van pre-mantelzorgwoningen in het gemeentelijk omgevingsbeleid.

¹ Onderaan het rapport is een lijst te vinden met alle bronnen die voor de tekstkaders zijn gebruikt.

² MantelzorgNL (23 maart 2023), Langer thuis wonen als urgent gesprekstema voor coalitievorming.

Regionaal netwerk en het DPM

Wie zijn wij

Het Drents Platform Mantelzorg (DPM) maakt zich hard voor de belangen van mantelzorgers en hun naasten in onze regio. Dit doen wij onder andere door de lokale Contactpunten Mantelzorg (CPM)³ en leden van de Wmo-adviesraden in Drenthe te ondersteunen en middels intensieve samenwerking met MantelzorgNL. De afgelopen jaren zetten wij ons in voor een sterk regionaal netwerk samen met deze en andere partijen, zoals mantelzorgcoördinatoren, vrijwilligers en ambtenaren. Binnen dit netwerk vervullen wij vooral de rol van aanjager en verbinder. Meer informatie over het Drents Platform Mantelzorg is te vinden op: www.drentsplatformmantelzorg.nl

3

Doelen van het DPM

- Bevorderen emancipatie
- Bewust maken positie mantelzorgers
- Versterken maatschappelijke positie van mantelzorgers
- Erkenning door de samenleving
- Belangenbehartiging

Verbeterpunten

Tijdens bijeenkomsten van dit regionale netwerk werden verbeterpunten voor de regio besproken. In de eerdergenoemde brief gaven we al aan dat het in essentie om vier verbeterpunten draait:

1. Verbeter het aanbod en de variatie van respijtzorg (logeerzorg en “respijt aan huis”);
2. Verbind alle lokale partners (informeel en formeel) met elkaar en ontwikkel een werkwijze;
3. Bereid inwoners voor op de toekomst door goede voorlichting te geven over mantelzorg;
4. Zet meer in op mantelzorgvriendelijk personeelsbeleid.

Actuele ontwikkelingen

Onlangs startte vier Drentse gemeenten met een pilot, ondersteund door ministerie van VWS. Assen en Meppel kozen voor een pilot over het verbeteren van de toeleiding naar ondersteuning voor mantelzorgers die zorgen voor iemand uit de gemeente. Daarbij wordt in de gemeenten ingezet op het verbeteren van de lokale ondersteuning op basis van de ervaringen van mantelzorgers. Hoogeveen koos voor het thema van mantelzorg en werk. In Midden-Drenthe is een intensief traject uitgewerkt onder de titel “Ketenaanpak preventie en terugdringen van depressies bij mantelzorgers”. Op de inspiratiesessie van 6 april 2023 zijn deze pilots door de gemeenten toegelicht.

³ Een CPM ondersteunt, deelt ervaring en kennis en organiseert activiteiten voor en door mantelzorgers.

Over deze handreiking

Aanleiding

Demografische ontwikkelingen leggen in de komende jaren een grote druk op de informele zorg. Bij een deel van de mantelzorgers dreigt overbelasting. Huidige voorzieningen en faciliteiten die bedoeld zijn om mantelzorgers respijt te bieden, worden weinig benut en lijken dus (nog) niet de juiste oplossing te zijn. Respijt is een ander woord voor: “Een adempauze voor mensen die voor een ander zorgen”.

In een recente brief⁴ vroegen wij (het Drents Platform Mantelzorg) aandacht voor de urgente opgaven rondom mantelzorg en respijtzorg en gaven wij aan welke rol wij daarin kunnen spelen. Daarin werd deze handreiking aangekondigd.

Doel

Het DPM heeft als ambitie om het welzijn van mantelzorgers in Drenthe te verbeteren. Met deze handreiking willen daarvoor een stap zetten. Het doel van deze handreiking is tweeledig:

1. Kennis en ervaring delen met gemeenten, welke helpend kan zijn voor de versterking van beleid en samenwerking;
2. Een bijdrage leveren aan de dialoog met Drentse gemeenten, en deze verder stimuleren. In deze zin is de handreiking ook enigszins letterlijk te nemen: het is een gebaar richting gemeenten en een uitnodiging ons te benaderen bij vragen.

Van verbeterpunten naar aanbevelingen

Een urgent onderwerp van gesprek in de regionale bijeenkomsten was de overbelasting waar mantelzorgers regelmatig tegenaan lopen. Met de toenemende vraag naar informele zorg is het van groot belang dat bestuurders, beleidsmakers en onderzoekers (blijven) inzetten op de signalering en preventie van overbelasting en de ondersteuning van mantelzorgers die daarmee worstelen.

In deze handreiking ligt de focus op het voorkomen en verhelpen van overbelasting, waarbij we ingaan op drie centrale thema's: respijtzorg (deel 2), logeerszorg (deel 3) en werk (deel 4). Bij elk thema stippen we aan wat volgens ons een passende route is om dit te bestendigen.

4

Werkprogramma van het DPM

Periode 2023 – 2025

1. Kennis delen over mantelzorg in de provincie;
2. Verbeteren facetten “adempauze voor mantelzorgers”(respijt);
3. Verbeteren lokale samenwerking;
4. Verbeteren informatievoorziening;
5. Mantelzorg en werk;
6. Meer inzicht in rendement Mantelzorg;
7. Aandacht voor jonge mantelzorgers.

⁴ Drents Platform Mantelzorg (12 januari 2023), Aanpak Mantelzorg en Respijtzorg in Drenthe.

2. Het aanbod van respijtzorg

Mantelzorgers hebben soms behoefte aan een ‘adempauze’, waarbij ze ruimte hebben om eigen activiteiten te doen en weer wat op te laden. Dit wordt respijtzorg genoemd. Er zijn diverse vormen van respijtzorg, zoals respijtweekend, ‘respijt-aan-huis’ (hoogste wens mantelzorgers), respijt ‘buitenshuis’ en logeertzorg.

Bevindingen

Uit onderzoek van Trendbureau Drenthe blijkt dat mantelzorgers het meest behoefte hebben aan laagdrempelige respijtzorg, namelijk “respijt aan huis”.⁵ Daarnaast destilleerde Trendbureau Drenthe uit panelonderzoek dat inwoners zelf ook ideeën hebben om overbelasting bij mantelzorgers tegen te gaan:

- Meer huishoudelijke hulp beschikbaar;
- Snellere toegang tot vervangende mantelzorg of praktisch hulp;
- Meer overzicht in beschikbare informatie en advies.

5

Aanbevelingen Clémence Ross

Aanbevelingen uit het rapport ‘Aanjager respijtzorg:

1. Toegang respijtzorg moet beter;
2. Richten op behoefte doelgroepen;
3. Er is veel mogelijk binnen het stelsel;
4. Goede voorbeelden in waaier gebruiken;
5. Versterking respijtzorg moet in de praktijk gefaciliteerd worden;
6. Acties om de versterking van respijtzorg voort te zetten.

Situatie in Drenthe

Het Netwerk Mantelzorg Drenthe concludeerde uit de regionale bijeenkomsten van afgelopen jaar dat het aanbod van respijt-aan-huis onvoldoende en versnipperd is in Drenthe. Daarnaast is het onduidelijk wat er aan respijt-aan-huis aanbod is en wat daar de voorwaarden voor zijn. We zien dat er nieuwe vormen van semiprofessionele mantelzorgaanbieders ontstaan, maar we concluderen ook dat het aanbod in Drenthe niet geheel is gedekt. Ook sommige landelijk respijtzorgaanbieders zijn niet beschikbaar voor een deel van Drenthe. De gemeenten en lokale partners hebben eigenlijk onvoldoende zicht op het aanbod van “respijt aan huis”. De zorgverzekeraar geeft aan dat respijtzorg alleen onder aanvullende verzekering (deels) wordt vergoed. Veel verzekerden weten dit niet en het aanbod sluit vaak niet aan op de wensen van de mantelzorgers en hun naasten.

⁵ Trendbureau Drenthe (2020), *Pilot logeertzorg: Ervaringen van mantelzorgers*. Zie: https://trendbureaudrenthe.nl/wordpress/wp-content/uploads/2020/07/TD-Mantelzorg_01-Mantelzorg_V5.pdf

Aanbeveling

Stel een respijtkoördinator aan voor de regio

Een goed en overzichtelijk aanbod van respijtzorg in Drenthe is essentieel voor het ondersteunen van mantelzorgers en hun naasten. Het aanstellen van een respijtkoördinator voor Drenthe die respijtzorg in de praktijk versterkt is daarom wenselijk.

Een respijtkoördinator kan verschillende rollen en taken vervullen. Hij onderzoekt onder meer wat er nu aan respijtzorg is, lokaal en regionaal, zorgt dat dit inzichtelijk en beschikbaar wordt, stemt af met aanbieders en brengt in kaart wat de wet-regelgeving rond betreffende respijtzorg is.

De respijtkoördinator werkt voor alle gemeenten en verbindt partijen en verspreidt informatie binnen de regio. Dit omdat respijtzorg lokaal wordt aangeboden, maar veel ook over gemeentegrenzen heen gaat. Wanneer gemeenten hier individueel op inzetten en met elkaar afstemmen op regionaal niveau, is het inzetten van een regionale respijtkoördinator efficiënt en effectief.

Het is ook aan te bevelen om een maatschappelijke businesscase te maken die de opbrengst van goed toegankelijke respijtvorzieningen zichtbaar maakt. Dit geeft gemeenten en verzekeraars argumenten en handvatten voor een betere toeleiding naar respijtzorg.

3. Het aanbod van logeerszorg

Logeerszorg is een (zwaardere) vorm van respijtzorg, ofwel *vervangende mantelzorg*. Het gaat om een tijdelijk verblijf voor mensen die zorg en/of ondersteuning nodig hebben om hiermee hun mantelzorgers te ontlasten.

Bevindingen

Soms is het fijn als een mantelzorger (eventueel met hun naasten) op vakantie kan. Daarnaast kan het gebeuren dat een mantelzorger tijdelijk niet in staat is om mantelzorg te leveren, bijvoorbeeld bij herstel na een operatie. Als de zorg- en hulpbehoevende op zulke momenten ergens opgevangen kan worden, dan kan dit een positieve impact hebben op het welzijn van de mantelzorger en ook voorkomen dat hij of zij op langere termijn uitvalt.

In andere regio's wordt geëxperimenteerd of gewerkt met inspirerende vormen van logeerszorg. Een voorbeeld is het Logeerhuis Wijdewormer.⁶ Dit is een initiatief van meerdere gemeenten in Noord-Holland waarbij samenwerking plaatsvindt met zorgverzekeraars zorg- en welzijnsaanbieders.

6

Handreiking Logeerszorg VNG, 2021

Deze handreiking is geschreven voor gemeenten, zorgverzekeraars en zorgkantoren, maar is ook zeker relevant voor zorgaanbieders. De handreiking heeft met name betrekking op logeerszorg gericht op ouderen (en hun mantelzorger, hoofdzakelijk vanuit de Wmo). Er worden antwoorden gegeven op de meest gestelde vragen over de organisatie en financiering van logeerszorg.

Situatie in Drenthe

In Drenthe is er onvoldoende zicht op het aanbod beschikbare logeervoorzieningen. De ervaring van veel mantelzorgers is dat ze soms maanden bezig zijn om een plek te vinden voor hun naaste. Verder blijkt uit onderzoek van het netwerk Dementie Drenthe dat 'planbare bedden' vaak voor spoed- of crisissituaties worden ingezet. Hier en daar zijn er wat lokale initiatieven, maar die zijn niet bekend voor de hele regio. Ook zijn lokale initiatieven vaak te klein om rendabel te zijn.

Aanbeveling

Stel een aanjager Logeerrespijtzorg aan

Tijdens een regiobijeenkomst Netwerk Mantelzorg Drenthe vorig jaar is met Zilveren Kruis gesproken over de mogelijkheid van een logeerrespijtzorgvoorziening in Drenthe. Zilveren Kruis heeft te kennen gegeven belangstelling te hebben voor een verkenning om dit in de regio te met gemeenten en partners te versterken. Om een dergelijke voorziening te realiseren is een aanjager nodig die met verschillende partijen een stevige samenwerking opzet en komt tot innovatieve oplossingen om dit aanbod mogelijk te maken. Dit vraagt om een degelijke analyse, een businesscase, tijd en inzet.

⁶ Zie www.buitenhuiswijdewormer.nl

4. Mantelzorg en werk

Veel mantelzorgers leven met enige tot hoge mate van stress, onder meer (vaak) omdat ze mantelzorgactiviteiten moeten combineren met werk. Om overbelasting te voorkomen is gepaste ondersteuning vanuit gemeenten en betrokkenheid van werkgevers nodig.

Bevindingen

Mantelzorgers met een baan raken sneller overbelast. Zij geven onder meer een lagere score op hun werk-privébalans dan collega's die geen mantelzorg leveren, kampen vaker met gezondheidsklachten en melden zich vaker ziek. Alhoewel sommige mantelzorgers met een baan daarom aangeven minder te willen werken, zijn er ook mantelzorgers die juist meer uren willen werken. Dat blijkt uit panelonderzoek van Mantelzorg&Werk, die constateren dat er een 'enorm onbenut potentieel' is aan arbeidskracht onder mantelzorgers. Deze bevindingen laten zien dat de werkomgeving van werkende mantelzorgers een enorm verschil maken. Werkgevers die aandacht hebben voor hun mantelzorg-verlenende werknemers, met hen meedenken en maatwerkoplossingen bieden, kunnen twee vliegen in één klap slaan: ze benutten het arbeidspotentieel van hun menselijk kapitaal én zorgen dat mantelzorgers gelukkiger en gezonder blijven.

Inzichten van Mantelzorg&Werk (Jaarpublicatie 2022-2023)

7

Uit een panelonderzoek van Mantelzorg&werk blijkt dat onder werkende mantelzorgers:

- 30% meer uren wil werken, maar dat dit vraagt om veranderingen binnen het werk;
- Werkende mantelzorgers vaak overwegen om minder uren te werken (23%), een andere functie (13%) of werkgever te zoeken (13%), of zelfs helemaal te stoppen met werken (11%);
- 44% hier niet over praat met de leidinggevende;
- Vooral behoefte bestaat aan flexibiliteit in werkplek en -tijd, aandacht en begrip en maatwerkoplossingen.

Provincie Drenthe als 'voorbeeldwerkgever'

8

Om werknemers te ondersteunen bij mantelzorg-activiteiten, zet de Provincie Drenthe o.a. in op:

- Mantelzorg een vast onderwerp maken binnen functioneringsgesprekken;
- Met werknemers actief kijken naar maatwerkoplossingen;
- Inzet op flexibele werktijden en mogelijkheden om thuis te werken;
- Het aanstellen van een mantelzorgcoördinator.

Situatie in Drenthe

De provincie Drenthe startte in 2019 de campagne Aandacht voor mantelzorg in Drenthe, gericht op bewustwording onder werkgevers. De Provincie beoogt daarmee om mantelzorg minder een privéaangelegenheid te maken en meer een vraagstuk waar werkgevers én werknemers voor staan. De organisatie is hierbij ook een voorbeeldfunctie gaan vervullen en raadt andere werkgevers in Drenthe aan om te kiezen voor vergelijkbare aanpakken.

De deelnemers van de regionale bijeenkomsten gaven over het algemeen aan dat er in de regio wel enige aandacht bestaat voor de mantelzorg en werk, maar dat er wel kansen liggen om hier meer aandacht aan te besteden.

Aanbeveling

Informeert, agendeert en activeert het gesprek over mantelzorg en werk

Op het moment van schrijven vraagt de ondersteuning van werkende mantelzorgers vooral om meer bewustwording en betere informatievoorziening onder werkgevers én mantelzorgers. Dat kan door werkgevers te informeren over effectieve en efficiënte aanpassingen voor werknemers die mantelzorg verlenen. Werkende mantelzorgers kunnen het beste benaderd worden via hun 'vindplaatsen' (zie tekstkader 9).

Na bewustwording en informatievoorziening kan verder ingezet worden op een actieve dialoog en netwerkvorming rond dit onderwerp. Met alle betrokken partijen kan in een later stadium gewerkt worden aan een gezamenlijke agenda om werkende mantelzorgers in de toekomst structureel te faciliteren en ondersteunen.

Om bewustwording en activering kracht bij te zetten kunnen gemeenten ook overwegen om een voorbeeldfunctie te vervullen, zoals de Provincie Drenthe dat sinds 2019 doet.

9

Movisie: het bereiken van mantelzorgers

Mantelzorgers zien zichzelf vaak niet als zodanig. Daarnaast zijn ze veelal niet op de hoogte van de mogelijke ondersteuningsvormen. Het is daarom van belang om actief in te zetten op het bereiken van mantelzorgers. Dit om te voorkomen dat ze pas op zoek gaan naar ondersteuning als ze al (bijna) overbelast zijn. Volgens Movisie kan dit het beste gebeuren door hen op hun 'vindplaatsen' te benaderen. Bij werkende mantelzorgers gaat het dan vooral om de directe werkomgeving, kinderdagverblijven en arbodiensten.

5. Conclusie

Het belang van een aanpak mantelzorg

Mantelzorgers beschikken vaak niet over de tijd, kennis of vaardigheden om alle mantelzorgactiviteiten optimaal te combineren met allerhande andere zaken, zoals werk en huishouden. Mantelzorgers beschouwen zichzelf soms niet als mantelzorger, leven in de waan van de dag (zijn aan het overleven), of weten simpelweg niet wat valkuilen zijn of waar ze hulp of ondersteuning kunnen vinden.

Verschillende partijen in het zorgveld, waaronder gemeenten, hebben daarom een belangrijke rol om mantelzorgers en professionals te ondersteunen bij de preventie en signalering van overbelasting – en, waar nodig, voorzieningen te bieden. Het Drents Platform Mantelzorg raadt gemeenten aan om de focus te richten op respijt- en logeerszorg en de werk-privébalans van werkende mantelzorgers. Wij adviseren om hierbij in te zetten op een regionale respijtkoördinator, een aanjager logeerrespijtzorg en een structurele dialoog met werkgevers.

Met de komst van belangrijke initiatieven als het GALA en het WOZO-programma is dit een opportuun moment! Hierbij bieden wij ook graag aan om onze kennis en ervaring in te zetten bij deze spannende fase voor gemeenten.

Referenties tekstkaders

- 1 Trendbureau Drenthe, *Ouderenzorg*, internetpagina: <https://trendbureaudrenthe.nl/zorg/ouderenzorg/>
- 2 GGD Utrecht (2022), *Samenwerking rond GALA/IZA/WOZO/SPUK*. Zie: <https://ggdru.nl/wp-content/uploads/2022/12/283b-AB-2022-12-05-Notitie-GALA-IZA-SPUK.pdf>
- 3 & 4 Drents Platform Mantelzorg, internetpagina: www.drentsplatformmantelzorg.nl/dpm
- 5 Clémence Ross (2020), *Rapport 'aanjager respijtzorg'*. Zie: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-f33d2067-111d-4ad9-8a28-876491a10e2e/pdf>
- 6 VNG (2021), *Handreiking Logeertzorg*. Zie: https://vng.nl/sites/default/files/2021-11/handreiking-voor-het-organiseren-van-logeertzorg-voor-ouderen_3-november-2021_dsp.pdf
- 7 Mantelzorg&Werk (2022), *Jaarpublicatie 2022-2023*. Zie: www.werkenmantelzorg.nl/wp-content/uploads/2022/11/WerkMantelzorg-Jaarpublicatie-2022-2023.pdf
- 8 Provincie Drenthe, *Mantelzorgvriendelijk Drenthe*, internetpagina: www.provincie.drenthe.nl/socialeagenda/diversen/inclusie-agenda/drenthe/
- 9 Movisie (2020), *Tips om mantelzorgers beter te bereiken*. Zie: www.movisie.nl/artikel/tips-om-mantelzorgers-beter-te-bereiken

Colofon

Titel: Handreiking aanpak mantelzorg en respijtzorg

Datum: April 2023

Auteur: Herbert Rolden (Trendbureau Drenthe), Edo Staudt (Drents Platform Mantelzorg)

Adres: Trendbureau Drenthe,
onderdeel van CMO STAMM
Laan Corpus den Hoorn 100-2
9728 JR GRONINGEN
www.trendbureaudrenthe.nl

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door de Provincie Drenthe.

© Copyright 2023, CMO STAMM

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van CMO STAMM.

Voor zover het maken van kopieën is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1995, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze opgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot CMO STAMM.